

TUDOMÁNPOLITIKÁNK FELTÉTELEI.*

Divatos dolog lett: *tudománypolitikáról* beszélni. Valamikor — s ez volt a kezdet — tréfás fordulattal használtuk ezt az összetett szót; „politikát“ értettünk azon köznapi értelemben, a katedrák betöltésére vonatkozó tervezetéseket és intrikákat. De azóta nagyot fordult a világ és elérkezett — aminek addig a magyar tudomány hijávai volt — az egységes, a központilag irányított, az öntudatos, a racionális tervszerűséggel kiszámított *szervezésnek* ideje. Manapság a szervezésnek szövevényes feladatait fogjuk össze a tudománypolitika neve alá az ismeretgyarapítással vonatkozásban.

Igen sok, de egy irányba utaló oka van annak a fejlődésnek, melyet az imént szóba hozott értelemváltozás jelez. Maga a tudomány messzemenő határig szocializálódott, institucionalizálódott, mechanizálódott. Ha egyetlen kifejezést keresünk ennek a fejlődésmenetnek jelölésére, azt mondjuk: a tudomány *személytelenebb* jelleget öltött. Állandó természetű problémák vannak az előtérben, amelyek mintha az egyéni kezdeményezésnek értékét a számszerű együttműködésnek, és a jól bevált és sokaktól elsajátítható módszereknek előnyére fokoznák le; mintha kellőképpen felszerelt és dotált intézmények nélkül manapság tétlenségre lenne kárhozthatva az egyéni kezdeményezés; nemzetközi érintkezések keletkeznek és kapcsolatok szövődnek a tudomány érdekében, s mintha az egyén csak annyiban járulhatna hozzá ismeretkörének gyarapításához, amennyiben maga is bekapcsolódik a nemzetközi „nagyüzembe“.

Nem akarok ellentmondani az ilyen gondolatokra felépített tudománypolitikának. A magyar tudományban sok terület annyira híján volt mindezideig a tervszerű művelés áldásainak, annyira a kivételes tehetségektől megkezdett, de a tanítványoktól már nem folytatott dolgozásnak földje volt, hogy örömmel kell fogadnunk az állami kormányzatnak komoly szándékát: tervszerűséget és állandóságot biztosítani a magyar tudományban. Persze az a mechanizáló

*Elnöki megnyitóbeszéd a Magyar Társadalomtudományi Társulat 1927. június 19.-én tartott közgyűlésén.

szellem, amely az állami feladatként felfogott és „kezelt“ tudomány-irányításhoz és -igazgatáshoz mintegy önkéntelenül tapad és amely a kollektív tudós munkásságát „üzem“-nek tartja és nevezi, sohasem fog helyes gondolatot ébreszteni az igazságkeresés végső feltételeiről. De maradjunk meg az egyszerű elvi deklarációnál: az igazságkeresésnek utolsó forrása — minden tudománypolitika ellenére és örök időkre — *a tudós személye* lesz, a maga tehetségével, kezdeményezésével, idegen segítséget nem kérő, idegen feszélyezést nem tűrő autarkeiájával. Természetesen hivatalos világunk is tisztán látja mindezt, miként erről a legszebb dicséretet megérdemlő nagy kiadványa: „A magyar tudománypolitika alapvetése“ nem egy helyén tanúskodik,

Mentől komolyabban veszi valaki azt a buzgó igyekezetet, mellyel legújabbán a tudományszervezés terén a múltnak mulasztásait pótolni törekszünk, annál lelkiismeretesebben kell felvetnie a kérdést: megvannak-e e politikának sikeres megvalósítására a *szociális és szellemi* feltételek? A legfontosabb szempontból, a *tudósnevelés*, a *tudós-szukreszcencia* szempontjából vizsgálom majd a kérdést, s amint látni fogjuk, kevésbé lesz megnyugtató a felelet, melyet majd reá találni fogunk.

Mintegy kivétel nélkül az úgynevezett *középosztályból* kerültek és kerülnek ki nálunk a tudomány adeptusai. Az az anyagi katasztrófa, amely ez osztályunkat érte, és az a részvétlenség, amelyben egyetemesen része van, kétségessé teszi, hogy a jövőben *kellő számban* találkoznak-e majd olyanok, akik a jólét és függetlenség védelme alatt a tudományművelés önzetlen hivatását vállalják. Hiszen a jelentőségében sokszorososan megnövekedett keresetvágy mindenáron keresőkké tette meg még azokat a pályákat is, amelyek csak nemrégiben a tudományos készülődésnek, az érdek nélküli elmélyedésnek, a tudósnevelésnek valóságos melegágyai voltak. Példaként a *középiskolai tanárságra* mutatok rá. ők — a középiskolai tanárok — még csak a közelmúltban bizonyos tudományágaknak legbiztosabb támaszai voltak; a tudós egyesületeket tagdíjaikkal ők tartották fenn és szellemi munkájukkal ők töltötték meg a folyóiratokat. Ezzel a régiebb állapottal ellentétben a középiskolai tanárságnak ifjabb nemzedéke teljesen megszűnt létezni, amennyiben a tudomány kérdéseiről és érdekeiről van szó; Perikles szavai jutnak önkéntelenül az eszünkbe, melyekkel a csatában elesett athéni ifjúságot siratta meg: „mintha a tavaszt emelték volna ki az esztendő sorrendjéből“ (Arist. Rhet. 1365). A közöny okait keresgélve, nem tudnám ugyan

a magyar középiskolai tanárságot a hűtlenség vádja alól teljesen felmenteni. A zászlót bizonyára hamarabb hagyta ott, mint ahogy ezt a fizikai kényszer másíthatatlan módon követelte. De viszont könnyen megérthetjük, hogy a tudományhoz se kedve, se érkezése annak, kinek délutánját a keserves magánórák veszik igénybe. És alig hiszem, hogy a nemes bőkezűséggel megszorított *ösztöndíjak* ezen a szomorú állapoton lényegesen segíteni fognak. Az ösztöndíjak csak palliatív eszközök, mert mesterségesek, mert kivételesek, mert bizonytalan eredményűek. A személyes kiválasztódásnak azt a széles alapját semmiesetre sem tudják majd helyettesíteni, melyet a jobbmodú középosztály a tudomány ideális törekvései számára nyújtott.

Nem szeretném, ha e keserű megállapítás félreértésre adna alkalmat. Közoktatási kormányunkat bizonyonnyal a legkisebb felelősség sem terheli azért, hogy az általános szociális viszonyok a mi szempontunkból ily szomorú képet öltöttek. Sőt művelődésünk tragédiáját ép abban látom, hogy mennél öntudatosabbá lett a legújabb időkben a tudomány- és kultúrpolitikai törekvés, a változott körülmények annál kevésbé kínálják a megvalósításnak lehetőségét.

Eddig a tudósképzésnek szociális, anyagi feltételeiről beszéltem; hogyan állunk a tanulmányi rendtől függő *szellemiakkal*?

„A *középiskola* — mondja kultúrtörténetünk időben legújabb és értékben máris legelső művelője*) — a magyar középosztály iskolája, sőt igazában a művelt magyar polgári osztály megteremtője.“ Szerinte: „az oktatásügy súlypontja“ nem a népoktatásban, nem is a főiskolákban, hanem a középiskolában fekszik, mert ez „az a közlekedő edény, amely a társadalmi kapillaritást a leghatékonyabb és legszolidabb módon szolgálja“. Nos, a középiskolai tanítást az *1924-ik évi XI. törvénycikk* új alapokra fektette le. Teljes nyíltsággal, becsületos őszinteséggel ki kell mondanom, hogy e törvényt elhibázott intézkedésnek tartom. Gimnáziumot, reál-gimnáziumot és reáliskolát állapít meg az iskolák új rendje, és a 3 típus között az egyenjogúsítást mondja ki a legmagasabb, az egyetemi oktatásra vonatkozóan. De e törvény következtében a *görög nyelv* középiskolai tanítása a kisszámú és mindig kevesbedő gimnáziumokban a kímélet rezervációs területére szorult, s ezzel elvesztette kultúrkapcsolatát az eleven étellel, eddig megőrzött kulturális jelentőségét. Történt pedig ez a modern nyelvismeret úgyvélt érdekében; ámbár az a gya-

* *Kornis Gyula, A magyar művelődés eszményei* c. munkájában.

korlati cél, melyet az angol, francia vagy olasz nyelvek középiskolai tanításával tűztek ki, külön nehézségeket támaszt a kellő eredmény elérése elé, mint ahogy ez az ideális célzattal tanított holtnyelveknél volt az eset. Azután még nagyobb bajt okoz az egyenlő jogosítás. A realisták latin-görög nélkül, a reálgimnázisták görög nélkül fognak az egyetemre beiratkozni. Hiába buzgólkodik majd az egyetem, hogy az ő továbbképzést célzó intézkedéseivel az egykori tanulmányi rendnek szép tradícióját fenntartsa. Az egyen jogosításnak következményeképpen a kellő módon el nem készülteknek, az illetékteleneknek árja sokkal nagyobb mértékben önti majd el a tanárképzőt, semhogy a latinból és görögből rendezett egyetemi — elemi tanfolyamok sikeresen pótolhatnák azt, amit már a középiskolában el kellett volna végezni.

A kérdéses törvényhozás közelebb dátumú arra, hogy már most az összes következményekig éreztethesse a maga hatását. De majd ha ez bekövetkezett; majd ha kultúránk a klasszikus ismeretek tekintetében a mélypontjáig érkezett el, akkor — azt hiszem — majd joggal félthetjük kultuszminiszterünk legszebb alkotását, a sok gonddal és költséggel emelt és fönntartott *külföldi kollégiumokat* a nagyfokú eredménytelenségtől. Mert tartok attól, hogy a klasszikus ismeretek hiánya olyan éles demarkációs vonalat húz majd közöttünk és a kultúr hagyományokat tisztelő nyugat között, hogy a mi ifjaink nem versenyezhetnek majd idegen társaikkal, nem teljes haszonnal hallgatják majd a külföldi előadásokat és önhibájukon kívül nem sok becsületet szereznek hazájuknak.

Nem a szaktudós szűkös keretei között és elfogultságával akarjuk az egész kérdést tekinteni. Nem mint klasszikus filológus és nem a klasszika filológia nevében fejezem ki aggodalmaimat középiskolai törvényünk következménye fölött. Nekünk *szociológusoknak* a maga egész általánosságában és összes vonatkozásaiban kell ezt a pedagógiai ügyet szemügyre vennünk és elbírálnunk. Modern kultúránk a görög tudományon, a keresztyén hiten és erkölcsön, és a rómaiaknak érték-közvetítő munkáján épült fel. Nékünk szociológusoknak tisztán kell látnunk azt, hogy egy olyan világfelfogásban, amely a szerves történeti fejlődés szükségét hangoztatja, mily fontos szerepet tölt be a kultúr hagyományok tisztelete; és azt is észre kell vennünk, hogy a másik oldalon egy radikálisan romboló világnézet mily természetes következetességgel utalja híveit a hagyományok megvetésére, még ha kultúr értékeket is takarnak. Baloldalú politikai kilengések szoktak anatómát kiáltani a görög és latin nyelv tanítá-

sára, amíg ellenkezőleg: jobboldali konszolidáció a latin és görög tanulmányok megbecsülésével szokott egyet jelenteni. Magyarországi példánk a szociológiai törvényszerűségnek sajnálatos kivétele.

Azután mint szociológusok *saját tudományunk* újabbkori fejlődését sem fogjuk figyelmen kívül hagyni kérdésünk megvitatásánál. Hogy diszciplinánk kiheverte a kezdet hiányát és hibáit: a rossz helyen alkalmazott mechanisztikus természettudományi felfogást, azt nem utolsó sorban a kultúrmúltunkba kapaszkodó történeti érzéknek köszönheti; illetőleg az emberekről és társas viszonyaikról alkotott helyesebb ismereteknek köszönheti, melyeknek az antik hagyomány nem utolsórendű dokumentumait őrzi. Továbbá nem kétséges, hogy az az idealisztikus bölcsészet, melyből szociológiánk legújabb fejlődése elválaszthatatlan, történeti szemléletű, tudományunk eredeti világnézetével, a pozitívizmussal ellentétben, amely főleg, ha ugyan nem kizárólag a természettudományok felé volt orientálva.

A *közfelfogás* általán véve sokkal kisebb jelentőséget szokott az itt szóba jövő problémának, az úgynevezett humanisztikus tanulmányi rend egész ügyének tulajdonítani, mint amennyi ezt tényleg megilleti. Mert úgy kell vennünk a dolgot, hogy egy már elért műveltségi színvonalnak megtartásáról, további emelésről vagy pótolhatatlan elvesztésről van itten szó, még pedig történetünk ép ama kritikus időszakában, midőn mindent a túlon túl emlegetett „kultúr-főlénytől“ várunk. Addig meg minden kultúrpolitika külszínes és felszínes marad, amíg a műveltség belső értékei felé nem fordítja figyelmét. Azután azt se tévesszük soha szem elől, hogy nem utolsó sorban nemzetközi kérdéssel van itten dolgunk; a művelt külföldi ragaszkodik antik hagyományokhoz, s így hát mi sem tehetünk egyebet, ha nem akarjuk magunkat izolálni. Kultúrpolitikai diktátornak (vagy ha úgy tetszik: diktatrisznek) semmiesetre sem fogadhatjuk el azt az itt-ott felbukkanó és a szülők körében mesterségesen szított közvéleményt, amely jelszavaként a gyakorlatiasságot hangoztatva, azt akarná kiküszöbölni az iskolákból, amit ép a százados gyakorlat a magasabb műveltség és végső fokon a szellemi tudományok kellékének igazolt.

Úgy tudom, hogy közoktatásügyi kormányunk tervbe vett nagy gondolatai közt szerepel a *Szellemtudományi Tanács*-nak megvalósítása, s ezt megelőzően egy olyan kongresszusnak egybehívása, amely ama Tanácsnak „rendszeres programot“ adni hivatott.

Örömmel és köszönettel üdvözöljük a tervet és szívesen felajánljuk gyenge társulati erőnket a sikeres együttműködésére. Mert minden reményünk megvan, hogy majd itt, a megbeszéléseknek és a szervezkedésnek e keretei között, azon aggályok is méltányos meghallgatásra találnak, amelyek — az improduktív bírálgatási kedvtől mentesen — csak azért hangoztak el elnöki beszédemben, hogy velők közoktatásügyi kormányunk nagystílű, mindent átfogó munkásságának szolgálatot tegyek.

Hornyánszky Gyula.